

Szindbád hazamegy

Márai Sándor regénye

Egy idő óta valami óvatos kétkedéssel vették kezükbe sokan Márai könyveit: az a kis kör, mely első sikereire felfigyelt s hat-nyolc éve valami újtó csodát várt tőle, mind idegenebbül érezhette magát a hirtelen támadt Márai-dívat zsvajában, s mind féltékenyebben kérhette tőle számon a *Zendülők* vagy az *Egy polgár vallomásainak* ígéreteit. Ezek a lappangó, vagy nyílt elégedetlenkedők néha nem ok nélkül vetették szemére már-már veszedelmessé váló fölényét, bűvészkedő ügyességét, fortélyait, melyekkel anyagának nehézségeit megkerülni vagy az itt-ott támadó hézagokat egy túlon túl élesen találó metafora vagy bőkezűen csillogó mondat mezében elrejteni igyekezett. Titkos és nemes neheztelés volt ez, termékeny irigység, melyet még inkább táplált az író mutatóványának szinte ingerlő bravúrja, hetyke virtuozitása – az elkápráztatott szem felocsúdvá csak annál makacsabban kutatott a rejtező vagy kendőzött hibák után.

A gyanakvók sem merték azonban tagadni, hogy Márai a vérbeli írók biztonságával találta meg azt a hangot, mellyel olvasóit valami jóleső, kalandos és meglepő varázslat köreibe csalogatta – furcsán, idegenül csengő hang volt ez kezdetben, de aki megismerte, rákapott valósággal és mind többet kívánt belőle. Márai jól tudta, ezt s egyre gyakrabban élt titkával, egyre sűrűbben tért vissza azokhoz a helyzetekhez, melyekben alakjai és történetei egy hol izgatott, hol bágyatag tájképbe merevedtek lassanként. A „modorosság” vádja, melyet oly szívesen s oly könnyedén hangoztattak egyesek, mégis igazságtalanabbnak bizonyult, mintsem első pillanatra látszott: csábítóan tökéletes volt ez a kép, író és olvasó egyaránt túl otthonosan érezték magukat előtte: egymás arcvonásait, mozdulatait örökölték a regényalakok s ugyanaz a kibogozhatatlan talány rejtezett mindegyikük lelkében – az író fölénye mögött mégis volt mindvégig valami lírai izgalom, mágikus nyugtalanság, ami a legtöbb ké-

telyt ébresztő lapokért is láthatatlan és szemérmes kezességet mert vállalni. A forma lehetett ugyan rosszindulatú árulkodó, az író mégsem kaphatta rajta senki áruláson; az ébredő kárörömré rácáfolt egy-egy későbbi fejezet szabad tisztasága.

Márainak azonban így sem volt már szabad kelletténél tovább kétségek között hagynia azokat a híveit, akik hovatovább belefáradtak némelyik regényének kétértelmű bújócskáiba s abba a kockázatos játékba, melynek szabályait a sikerében biztos író szinte a végletekig lazította. A *Szindbád* így elsősorban azoknak hozott megnyugvást, akiket szeretetük tett szigorúakká: végre megkapták azt a művet, mely gyanakvásukat elaltatta s írójukat kikezdetlenebb formában állította színük elé. Úgy látszik, nemcsak az anyaföld érintése ad új erőt, hanem az őse, az elődé is: izgalmas látvány ezért az áthasonulás, mely Márai stílusát új és friss ízekkel telíti a példakép nyomán, melyhez oly gyengéden igyekszik simulni. Ez a keresztezés valóban nemes gyümölcsöt termett; az utód mondatai felszívták Krúdy nyelvének őszies édességét, a Márai-féle tájban felereng a Hajós álmainak aranyos nosztalgiája.

Ha csak esszéoldaláról akarnók megközelíteni Márai könyvét, örömmel kellene üdvözlönnünk a legszebb és legteljesebb tanulmányt, amit valaha Krúdyról írtak – noha ennek a tanulmánynak hőse nem az a Krúdy, aki minap még kortársunk volt, hanem a regényalak, akinek *Szindbád*ban vagy *Rezeda Kázmér*ban megfestette önmagát. A regényírónak az esszéista latolgató kíváncsisága siet segítségére, s a könyv legerősebb pillérét olyan irodalomtörténeti mondanivaló alkotja, mely csak egy ilyen szélesen elregényesített arcképben találhatja meg legméltóbb helyét.

Szindbád utolsó napjáról szól a regény; mi minden elfér reggel s éjszaka között, mennyi jelképes cselekedet, bölcsen leszűrt tanítás, mennyi fékentartott, úri szenvedély! Az utolsó nap egy egész élet foglalatává válik, tragikus jelentőségében – pedig talán még annyi sem történik itt, mint azokban a tündéri Krúdy-novellákban, hol a gyomorbajos Szortiment szerkesztő ebédel velős csontot, majd savanyútüdőt, gombóccal, vagy Fridolin, az öreg pincér szunyókál suttyomban az elnémult falióra alatt. Márai regényének legfőbb

eseményei: egy gőzfürdői látogatás, délelőtti munka a kávéházi asztalnál s csendes borozgatás a London étteremben – a tokaszalonna s a főtt marhahús felett azonban a prousti teáscsésze varázslata ismétlődik meg; ízek és emlékezések fölé egy csodálatos, mesés Magyarország látomása épül, mely Magyarországnak talán nem is volt más polgára, *Az aranyemberen s A vörös postakocsi* utasain kívül. A méltóságosan táguló körmondatokban, melyek az álmok víztükre alá süllyedt magyar világ képeit ölelik át a kézírata fölé hajoló Szindbád szeme előtt, nemcsak a regény esszécélzata diadalmaskodik, hanem a példaképe és hitvallása mellett tanúságot tevő Márai is. Magyarország gasztronómiai térképe bizonyos vallásos-szellemi tartalommal telik meg, hisz a „London” étlapja legalább annyit őriz egy nemzeti eszményből, mint a „Millenniumi emlékmű vagy Varga Gyula összegyűjtött művei”. Márai *Szindbádja* kalandos szellemidézés, meghatott kísérlet annak a varázslatnak folytatására, mely a Hajós halálával szakadt félbe s most posztumusz bájjal támad fel e lapokon – a tűnékeny emlék ismét testet ölt előttünk, a halott mesélő visszanyúl az időből, hangja röpke ideig még a tanítvány sorai felett lebeg. A „szellemidézés” emellett keserűbb tanulságokat is rejt; egy kihalófélben lévő íróerkölcs vádja szólal meg belőle: hol van amaz „úri” irodalom, mely példaképeit Vörösmartynál – és Petőfinél kereste, hol az íróbecsület, mely gögös makacssággal védett egy időszerűtlenségében csak annál örökebb eszményt? Ki tudná megmondani, mennyire volt igaza Márainak, mikor ezt az életművészetében is mélyen humanista erkölcsöt egy tűnő világ színfalai közé számúzta – regényes arcképének legnagyobb ajándéka mégis az a bátor igazolás, mellyel hőség és világát felmentette egy elsilányodott, süket kor lekicsinylő ítélete alól.

Nyugat, 1941. 3. sz. 105–106.